

Kritika je bita. Nevadí. Budeme aspoň hovořit o jejích kvalitách, o jejích normách, o jejím postavení v dnešní společnosti, o jejích sociologických a politických podmínkách. Můžeme chválit mrtvé kritiky. Mrtví kritici již nejsou nebezpeční. Můžeme po ministru Z. Nejedlém nazývat dnešní kritiky kibici. Můžeme třeba i oddekretovat, že kritiky nejsou. Nebudou pak nikomu ani nepohodlní ani nebezpeční. Můžeme také o nich říkat to, co se říká o kibicích při hře v karty, totiž aby drželi hubu. Ale pak nesmíme očekávat, že budeme mít kritiku.

(1948)

CO MÁ DĚLAT KRITIKA?

Jiří Taufer

Kulturní politika otiskla v 34. čísle článek pod záhlavím *Co má dělat kritika?*, v němž Václav Běhounek poněkud opožděně reaguje na vývody dvou hlavních kritiků kritiky na Sjezdu národní kultury – Zdeňka Nejedlého a Ladislava Štolla. Dalo se očekávat, že se po sjezdu rozvine diskuse právě kolem kritizované kritiky. Že se budou zkoumat příčiny jejích nedostatků a chyb, že se oba referáty vezmou jako základ a půjde se ještě víc do hloubky, ukáže se na úkoly, které neplnila, ač je to jejím posláním, i úkoly, před nimiž dosud nevšimavě stojí atd. A na základě těch konkrétních úkolů, že se u nás dostaneme k řešení důležitých metodických problémů kritiky.

Od mořeplavců k Pitirimu Sorokinovi

Běhounekův článek je však naprosto vzdálen tomuto poměru k otázce kritiky. Vyčerpává se jen a jen tím, že popírá oprávněnost výtek obou kritiků kritiky. Projevuje až umíněnou nechuť otevřeně přiznat sebemenší nedostatky kritické činnosti, její „úzký profil“ a „bílá místa“ – a snaží se falešným, sociologickým výkladem obhájit dnešní její neuspokojivý stav jako něco přirozeného, historicky podmíněného. Tvrdí, že kritika nemůže

mít v různých dobách stejné poslání, stejný smysl, protože má v různých dobách různé sociologické i politické podmínky. Na počátku svého článku pak docela vážně říká, že „některou dobu *určují* (podtrhuji já – J. T.) náboženští reformátoři, jinou mořeplavci, jinou velká sociální hnutí, jinou velké a převratné technické vynálezy, jinou zase kritika“.

Tuto Běhouckovu sociologickou metodu, počítající s faktory tak nerovnocennými a tak nahodile vybranými z různých oblastí sociálně ekonomických a ideologických, metodu, jež přičítá příčinám i následkům stejnou povahu *určovatele*, můžeme rozšířit podle libosti o minesengry, parní stroj, křižáky, dynamo, filozofy atd., atd. – aniž tím už nesmysl podstatně zvětšíme.

Běhounek nadhazuje otázku, nedochází-li následkem postupující demokratizace kultury k její „inflaci“, a táže se, prý s „našimi filozofy a sociology“, „není-li dnešní rozšíření vzdělanosti na úkor její kvality“. Sdílí-li toto mínění sám, nebo ne, Běhounek neprozrazuje; praví však na jiném místě, že „jistě je, ... že v tomto kolektivizačním procesu se vypjaté individuality obušují nebo jiné zcela rozpouštějí“. Zde se Běhounek opírá už docela zřejmě o shodné názory Pitirima Sorokina (jehož výrok uvádí), toho známého tvůrce pseudovědecké metody sociologické, pravoeserovského emigranta, kterého Lenin nazval právem „diplomovaným lokajem popovštiny“ a „prz-nitelem mládeže“.

Hle, k jakým reakčním závěrům dospěl Běhounek ve snaze vysvětlit stůj co stůj nedostatek kritických osobností „přirozeným“ způsobem: že následkem demokratizace kultury dochází k jejímu zředění, k jejímu kvalitativnímu poklesu. Touto metodou lze velice snadno dospět k závěru, že doba moci kritiky je už ta tam, že teď dobu „určuje“ něco jiného, že kritické individuality se už pod sluncem nerodí; krátce, že teď je doba prostředních, obroušených a v kolektivu rozpuštěných kritiků, jejichž úloha je pranepatrná. Domnívaje se, že se nám v kolektivizačním procesu obušují a rozpouštějí individuality, nedokázal nic, jen sám sebe dokonale rozpustil v sorokinovštině.

Po této linii vulgárně sociologického zjednodušování postupuje i dále. Praví, že se Masarykem a F. V. Krejčím končí období, kdy smysl kritiky byl v probujování požadavku demokratizace kultury, zatímco prý „plejáda kritiků mladších zasvětila svou kritiku už zcela praxi demokratizace a socializace kultury“. Nejenže toto tvrzení vůbec neodpovídá skutečnosti, ale tady Václav Běhounek úplně přehlídí *teoretickou a vědeckou* stránku kritiky, nevidí vývoj kritiky především jako *proces kritického poznání*, kdy kritik odstraňuje omyly v poznání kritika předchozího, kdy doplňuje to, co předchůdce pouze tušil, ale nemohl vidět. Jsou-li vůbec nějaké významné

změny, jež prodělávala a dosud prodělává kritika, jsou to především tyto. S tím přirozeně souvisí i změny v kritériích a metodologii kritiky, její funkce naopak vzrůstá, její působnost se rozšiřuje, zkrátka – stále víc a víc se naplňuje její vlastní smysl, její poslání.

„My nemůžeme znát,“ praví Lenin, „s jakou rychlostí a s jakým výsledkem se rozvinou jednotlivá dějinná hnutí dané epochy. My však můžeme znát a my známe, jaká třída stojí v centru té či oné epochy, určujíc hlavní její obsah, hlavní směr jejího vývoje, hlavní osobitosti dějinné situace dané epochy.“

Václav Běhounek píše, že slyšíme „dnes často volat, že nemáme kritiky, protože nemáme Šaldů, Nováků, Fischerů, Vodáků“. Toto „protože“ si Běhounek prostě sám přidal. Smysl toho, co říká Štoll, je jiný. Štoll se totiž marně ohlíží po dědicích těchto osobností české kritiky někdejší, dědicích, jejichž bystrozrak by odpovídal těm hlubokým změnám, které nastaly v našem národním společenství aspoň tak, jako odpovídali staří kritikové své době. Na jiném místě se Štoll zmiňuje, že ne-li více, tedy určitě aspoň dvě velké naděje české literární kritiky moderní – Václavek a Fučík – byly okupací násilím vyrvány z naší kulturní obce a že za ně dosud není náhrady. Zde byla přervána přirozená kontinuita, která vždy dosud byla mezi generacemi. A protože šlo o dva kritiky marxistické, pocítujeme tuto ztrátu tím citelněji dnes, kdy „kritika chválící cynismus bývá považována za dědičku oné kritiky Bojů o zítřek“, jak praví Štoll. To, co tu Štoll vyslovuje a co Běhounek nazývá „lidsky oprávněným steskem ... ideologicky nesprávným“ – je něco daleko víc; je hluboce zásadním konstatováním, jehož správnost mimo jiné potvrzuje i ideologický zmatek Běhounkova článku i jeho liberální poměr k Václavu Černému. Než o tom jinde.

Přesto se Běhounek tváří neobyčejně marxisticky. Ať už tam, kde praví, že „socialističtí kritikové kritiky si tvoří o osobnosti kritikové představu skrz naskrz individualistickou“, nebo tam, kde tyto kritiky poučí, že „minulost české kritiky má své dialektické protiklady i (!) svou dialektickou jednotu“. Vůbec „ideologická mluva“ Václava Běhouneka znovu připomíná, že je stále ještě dosti lidí, kteří jsou přesvědčeni, že vrazí-li do dvou dílů slov díl protikladů a jednoty a utrou-li to na kritickém rendlíku, dostanou z toho zaručeně marxistickou kritiku. Nejnehoráznější však už je, když Běhounek nám objeví, že Václavek „se nám začal vyhraňovat jako typ kritika marxistického“, ale ovšem „až v posledním období“, když „před tím zcela mechanicky procházel nejrůznějšími vlivy falešných a krátkodechých ideologií (!) sovětské kritiky, čítaje v to i trockismus“. Tedy tohle je už poněkud silné. Václavek – jako trockista! Ví vůbec Václav Běhounek, o čem a o kom to mluví? Jistě, Václavek se mohl mýlit a chybovat v různých obdobích své

kritické činnosti, kdy propracovával kritéria marxleninské uměnovědy. Jistě dělal chyby jako každý, kdo pracuje v oblasti dosud málo prozkoumané, neznámé, jako každý, kdo nebere hotové již poučky, ale sám provádí aplikaci teorie marxismu-leninismu na literaturu. Jen ten chyby nedělá, kdo nic nedělá. Ale Václavek dovedl vždy chyby přiznat. Sebekritika byla silnou stránkou Václavkovou, což se sotva dá říci o mnohých kritikách dnešních. Václavek byl uvědomělý leninovec, důsledný a věrný obránce Sovětského svazu. V době trockistického spiknutí byl spolu s S. K. Neumannem a jinými jedním z nejuvědomělejších a nejnesmlouvavějších bojovníků proti inteligentské gidovské hysterii na kulturní frontě. Na dosah ruky má Václav Běhounek živé svědky, kteří tenkrát prodělali tuto strašnou epidemii trockistické zloby a hysterie, ty, kteří této epidemii nejen podlehli, ale zrovna si v ní libovali. A nic nebylo tak zaslepeného a prostoduchého jako zahrávání si s trockismem. Proč si však Běhounek vybral pro svou pomluvu právě tak čistého bojovníka, jakým byl Václavek? A je to tím divnější, že se zároveň tak horlivě ujímá ... Václava Černého.

Propagandista Dobroljubov

Běhounek píše dále o tom, že se u nás setrvačně opakuje, že nemáme kritiky a že se nám jedním dechem připomíná třeba Dobroljubov... „Což právě,“ ptá se, „tento Dobroljubov ve své době nebyl více publicistou, propagandistou a hlasatelem než kritikem?“ Nuže, zde se už dialektik Běhounek dostal do náramně „krátkodeché ideologie“, abychom užili jeho vlastní terminologie. N. A. Dobroljubov, jehož filozofické a literárněkritické dílo vysoce ocenili již Marx a Engels a o němž se Lenin vyjádřil jako o „spisovateli, drahém veškerému vzdělanému a myslícímu Rusku“, je Běhounkovi jen jakýmsi publicistou a propagandistou! „Nejlepší tradice sovětské literatury,“ praví Ždanov, „je pokračováním nejlepších tradic ruské literatury 19. století, tradic, vytvořených našimi velikými revolučními demokraty – Bělinským, Dobroljubovem, Černyševským, Saltykovem-Ščedrinem, v nich pokračoval Plechanov a vědecky je propracovali a zdůvodnili Lenin a Stalin.“

A udivuje-li Běhounek, že se „mu“ připomíná propagandista Dobroljubov, pak prý „zato už neví, jak je možné dovolávat se kritiky individualistické“, když prý nejde již o postavení a odboj jedince proti společnosti, ale o postavení jedince ve společnosti. Tím prý se „zabývá naše přítomná kritika, vykládající, ujasňující, třídící a půldruhé desítky let před dnešními socialistickými realisty prostředkující poznání sovětského socialistického realismu a hledající jeho kořeny i jeho sociologické a umělecké podmínky u nás“. Ptám se: která je to ta „naše přítomná kritika“, jež právě toto

půldruhé desítky let dělala a dělá? Pamatuji se jen, že to dělali právě ti, jejichž jména uváděl ve své přednášce Štoll, a to: Neumann, Václavek, Fučík, Kurt Konrád a ovšem i Zdeněk Nejedlý. Mimo ně marně pak hledám nějaké novopečené „dnešní oficiální socialistické realisty“.

A jestliže se všichni tito kritici dovolávali a dovolávají také velkých zjevů kritiky individualistické, dovolávají se jen těch, v jejichž soudech je skryto *racionální jádro*, jež lze dále rozvíjet, to jest těch, kteří pronikavostí svého kritického pohledu se přibližovali objektivní pravdě, aby je od ní opět vzdaloval jejich individualismus. Tu musí padnout přirozeně jméno Šaldovo, který se třeba ve své studii O nejmladší literatuře české dovedl vážně zamyslet i nad tak pozoruhodnou, ale pro individualistického kritika obvykle tak nedůležitou skutečností, že „skoro všechno, co v naší mladé poezii má hodnotu, je blízko tzv. historickému materialismu, marxistickému názoru na život a společnost. Naproti tomu vše, co se opakuje, rozředuje, kýčarí a nunvaří, činí to ve jménu idealismu...“

Skuteční marxisté se mimo jiné vyznačují tím, že jejich poměr ke kulturnímu dědictví je *kritický*, a to i k dílu velkých individualistických kritiků. Není náhoda, že vedle Šaldy a Fischera jmenoval Štoll i Vodáka, Tilleho a jiné, že však nejmenoval Miloše Martena, Arnošta Procházku nebo kritiky Katolické moderny. Minulost české kritiky tvoří opravdu obraz rozmanitý a to tím více vyžaduje poměru *kritického*, a ne *liberálního*. Pro kritika, o němž Šalda kdysi řekl, že je mu vlastně spojením vědce a umělce, měl by být samozřejmým postulátem výrok, který učinil v jakési anketě Alexandr Blok: „Jsem umělec – a tudíž ne liberál.“ A tak jedině proto, že Běhounekovi je nepochopitelné, jak se marxista může dovolávat „mrtvých individualistických kritiků“, se mu nerýmuje poměr kritiků kritiky k Václavu Černému.

Živí a mrtví

Nevím, odkud vzal Běhounek, že se „oddekretovalo, že živý individualistický kritik V. Černý není žádným kritikem“. Podívá-li se do právě vydané přednášky Štollovy,¹⁾ nenajde tam nic takového.

Jak Štollovi, tak i Nejedlému nešlo o nic jiného než ukázat, jak se jeví kritická hlediska Černého na konci řady kritiků a v dnešní situaci naší literatury a našeho národního života. Ukázalo se, že se jeví jako anachronismus. Černý vůbec nevypadá na následníka Šaldova, spíše na dosti vzdáleného předchůdce Šaldova, kterého jako by Šalda teprve překonával. Julius Fučík napsal před deseti lety, že hrát si na „umění mimo prostor a čas mohou jen opravdu mrtví“. Černý si hrál na toto umění zatvrzele

¹⁾ Ladislav Štoll: *Skutečnosti tváří v tvář*. Praha, Orbis 1948.

a přítomný čas ho jen dopaloval. Tak dopaloval, že žádal „laskavého čtenáře o ústupek jeho sebevědomí, aby totiž myšlenková hodnota tvora, s nímž bude o svém názoru polemizovat, měla aspoň cenu hole, kterou mu přerazí o záda“. Přeneseme-li ironický výrok Baconův o filozofech do sféry umělecké kritiky, můžeme o Černém a jemu podobných kritikcích říci, že „z nemohoucnosti své kritiky dělají pomluvu umění“. Ano, už od dob Marxových víme, že nás trápí nejenom živí, ale i mrtví. A protože Fučík má pravdu, když o těch, kteří si hrají na umění mimo prostor a čas, mluví jako o mrtvých, pak před námi Šalda, ve srovnání s Černým, vystupuje dosud jako velmi živý člověk.

„Můžeme chválit mrtvé kritiky,“ píše Běhounek. „Mrtví kritici již nejsou nebezpeční.“ Omyl, omyl! Není nic falešnějšího než tento Běhounkův pocit bezpečnosti před kritickým záhrobím. Je dosti starých, již mrtvých kritiků, jejichž celá koncepce umění a života nás dodnes trápí jako těžký problém přežitků, dosud nepřekonaných ve vědomí lidí; jako problém přežitků udržovaných, ba rozmnožovaných všelikými těmi soudobými heroldy bezprincipnosti, přitakávací cynismu a hlasateli existencialistického pocitu životní marnosti, morální bezbřehosti.

Jsou však i jiní mrtví, a třebaš individualisté, jejichž kritický bystrozrak jim dal možnost dobrati se objektivní pravdy a vyslovit myšlenky dosud živé. Řeknu-li tedy mrtvý kritik, mrtvý myslitel atd. – naprosto tím ještě neříkám, že je neživý. A právě tito poslední mrtví jsou našimi dnešními spojenci a často velmi nebezpečnými protivníky kritiky špatné, nezásadní a nehodné svého jména.

Otázka tedy není, je-li či není-li kdo kritikem, ale *jakým* je kritikem. Je-li idea, kterou se řídí, ve shodě s pokrokovými ideami dějinného hnutí dané epochy, nebo je-li jeho vůdčí idea z řady těch, které směřují zpět, které nerozvíjejí, nepodněcují, ale umrtvují.

Kritika má mimo jiné své velké úkoly i v tom, že má být pozornou objevitelkou talentů, chcete-li, i jejich vychovatelkou. Takovými kritiky byli Šalda, Neumann i Václavek; takto rozuměl kritice Gorkij a vůbec ruská „marxistická kritika literární, která, jsouc dědičkou velkých tradic Bělinského, Černyševského, Dobroljubova, byla vždy bojovnicí za realistické, společensky zaměřené umění“. (Ždanov)

Politika a literatura

Jaké ideje, jaká „dějinná hnutí“ byly vůdčími ideami Václava Černého? Jaký bystrozrak ho vyznačuje?

V letech 1936-1937 bylo v SSSR odhaleno spiknutí trockistů a bucharinovců proti sovětskému státu. Bylo jasně prokázáno spojení těchto

zrádců se špionážními agenturami imperialistických zemí. Zejména v předvečer druhé světové války musel každý čestný český demokrat a antifašista pociťovat radost a ulehčení, že socialistická velmoc, rozhodný obránce míru a rozhodující činitel demokratických sil v případě válečného útoku se strany fašistického Německa, kdy půjde v prvé řadě o naše bytí a nebytí – se zbavuje zrádců a špiónů. Ne tak Václav Černý, autor mnohem pozdější teze, že politika se nemá vměšovat do literatury.

Mám před sebou Proletářské noviny číslo 1 z 15. dubna 1938. V tomto plátku českých trockistů vyloučených z KSČ čteme pod titulkem Protestujeme! projev proti moskevským procesům, který – jak se v něm praví – „jako přítel Sovětského svazu a stoupenec mezinárodního hnutí dělnického“ podepsala hrstka lidí a mezi nimi i „Václav Černý, spisovatel“.

Hle, jiná kritická hlediska tohoto „stoupence mezinárodního hnutí dělnického“ Václava Černého! Ale jak naproti tomu v této souvislosti vypadá třeba veliký individualista Šalda? Zajisté, i on měl své ostré výhrady proti moskevským procesům, i jemu unikalo mnohé z podstaty trockismu, také jeho některé výroky o fašismu se nevyznačovaly jemu vlastní pronikavostí. Vše to je známo. Ale jeho jméno nikdy nechybělo na protestech proti střelení do dělníků, na provoláních intelektuální levice proti fašizaci a kulturní reakci, pamatují i hněvivé verše Šaldovy, napsané pod dojmem střelení do hladového pochodu v Košutech. V době, kdy česká buržoazie si dovolila zastavit komunistický tisk, Šalda, individualista a nekomunista, dal straně svou Tvorbu. Může mi Václav Běhounek uvést jediný případ, kdy stoupenec mezinárodního hnutí dělnického Václav Černý protestoval také proti policejní zvůli červenozeleňočerné koalice první republiky? Kdy burcoval, tak jako Šalda a jiní, všechny demokratické síly naší země k bdělosti a jednotě proti nebezpečí hitlerovského fašismu?

Ať si jen Václav Běhounek, tak hyperkritický k dílu Václavkově, prolistuje třeba první ročník Kritického měsíčníku z roku 1938. Vedle kopy pořouchlých protisovětských poznámek tam najde třeba na stránkách 121-127 hnusný pomlouvačný článek jakéhosi renegáta Pierre Herbara O svobodě básnické tvorby a výrobě socialistického realismu v Rusku. Ukazuje se, že Černý, tento „stoupenec mezinárodního hnutí dělnického“, byl ve svém politickém zájmu nejen jako publicista, ale i jako redaktor velmi důsledný. Vždyť ještě na podzim roku 1946 neváhal přispěchat se svou troškou do protisovětského mlýna, když různé ty „dnešky“ a „svobodné zítřky“ se slétaly jako vrány kolem sousta případu Achmatovové a Zoščenka.

Ó, ne! Nadarmo Štoll necituje Černého chvalozpěv na cynismus. Vždyť kdo to rostl v tomto průvanu kritického ducha Václava Černého? Hle, Ivan Blatný, podlý renegát a bezostyšný lhář, za státní peníze od-

cestovavší do Londýna a za anglické peníze chrlící do éteru pomluvy na svou zem! Hle, A. Hrubý, který v Kritickém měsíčníku otiskl o Ivanu Olbrachtovi článek, který byl nejhrubším útokem na čest a tvůrčí poctivost tohoto velikého soudobého českého prozaika. Není-li zajímavé, že tento útok časově spadal právě do doby, kdy politická reakce únorová systematicky a nevybíravě útočila na Ivana Olbrachta, chtějíc ho usmýkat tak jako S. K. Neumanna? Tak Černého Kritický měsíčník byl líhni cynických blazeovanců, nahých lidiček, místem, kde vznikalo vždy něco velmi černého a hrubého. Domnívám se, že cynismus je hranice, kterou žádný spisovatel, žádný umělec, žádný kulturní pracovník, ba vůbec žádný občan nové lidově demokratické společnosti nesmí překročit; cynismus, toť morální smrt.

Loni v květnu vyšla báseň S. K. Neumanna První máj 1947. Tehdy – jak správně říká Štoll ve své přednášce – „spodina naší společnosti urážela umírajícího básníka proto, že jako statečný strážce poezie a zájmů českého lidu ze svého smrtelného lože pohrozil kletbě zlata“, ztělesněné v americkém imperialismu. – Uveřejnil jsem svého času na stránkách tohoto časopisu vzorky ze smrduté kloaky, v níž se proměnilo nitro rozkládajícího se českého buržou a jeho podnože, českého maloměšťáka. Náš „stoupenec mezinárodního hnutí dělnického“ Václav Černý, tento Běhounekův „kritik, jenž vychází z jiných kritických hledisek“, lhotejně mlčel ke štvanici na tehdy největšího našeho žijícího básníka. Tato chladná, bezcitná lhotejnost – což to není přímo popření těch nejzákladnějších předpokladů pro tak vysoce odpovědnou činnost, jíž vždy byla, je a musí být činnost kritická?

Neumann zemřel. A Černý i jeho ctihodný kultivovaný orgán nechal jeho smrt bez povšimnutí. Nevzal prostě na vědomí smrt tohoto velikého soudobého básníka, tak jako nebral nikdy na vědomí jeho živoucí dílo. Opravdu: „... buď blahoslaven, cynisme...! Buď pozdravena zrado ironikova!“ (Václav Černý v knize Osobnost, tvorba a boj.) A odchovanci Václava Černého odcházejí do tábora těch, jimž platilo předsmrtné prokletí Neumannovo. Jakou jen, jakou ironií dějin se naplňuje Černého požadavek, aby se literatura vměšovala do politiky, a ne naopak. *Do jaké politiky se tu vmísila tato literatura Kritického měsíčníku!*

Literární dandysmus

Odpovědnost učitelů je velká. V této souvislosti mne napadá příhoda, kterou právě před třiceti lety zachytil básník Alexandr Blok ve své stati Ruští dandyové.

Bylo to jednou v zimě 1917-1918. Blok se vracel v noci z jakéhosi večírku, kde recitoval své verše. Připojil se k němu mladý muž a rozpřel se mezi nimi takovýto rozhovor:

„Jsem příliš vzdělán,“ mluvil mladík, „abych nechápal, že to tak dále nemůže pokračovat a že buržoazie bude zničena. Ale uskuteční-li se socialismus, nezbude nám než zemřít; my zatím nemáme ponětí o penězích; všichni jsme zajištěni a naprosto neuzpůsobeni tomu, abychom si čehokoli dobyli prací. Všichni jsme – narkomani, opiisté; naše ženy – jsou nymfomanky. Je nás menšina, ale dosud mezi mládeží udáváme tón; vysmíváme se těm, kdo se zajímají o socialismus, práci, revoluci. Žijeme jen pro verše...“

Mladík – pokračuje Blok – počal z paměti deklamovat desítky veršů soudobých básníků. Fičel silný vítr..., zrychlil jsem krok, on též. V rychlé chůzi proti větru stejně hladce deklamoval verše, vzájemně nespojené ničím než onou hrůzou, duši pustošící epochou, v níž se zrodily.

„Což vás kromě veršů nic nezajímá?“ skoro mimovolně jsem se ho konečně otázel.

Mladý muž odpověděl jako ozvěna:

„Nás kromě veršů nic nezajímá. Neboť my – jsme pustí, docela pustí.“

Byl bych mu mohl odpovědět, že jsou-li sami pustí, tu nejsou ještě všechny verše pusté. Ale já nemohl tak odpovědět, protože za jeho slovy byla nepochybná upřímnost i jakási jistá pravda...

Mladý muž, jako by vzápětí reagoval na mou rezervovanost, pravil:

„Vždyť vy sami jste tím vinni, že my jsme takoví.“

„Kdo ... my?“

„Vy, současní básníci. Vy jste nás otravovali. Žádali jsme chléb, ale vy jste nám dávali kamení...“

Jaká to analogie! Ne chlebem veliké pravdy boje za osvobození člověka, ale kamením cynismu a nevíry živil Černý a jemu podobní kritikové ony příští nahé lidi, vysmívající se nejprve takové silné a bojovné knize jako byl Neumannův *Anti-Gide* a posléze věřící, že hitlerovská tma nad naší zemí bude trvat sto až dvě stě let. Černý a jemu podobní pěstili všechny ty zmatence, kteří se dnes těžce zbavují následků této výchovy; vychovávali včerejší vnitřní emigranty, dnešní skutečné emigranty a renegáty, zítřejší dobrodruhy v cizím žoldu – a pravděpodobné sebevrahy. Václav Černý vypaloval z jejich duší schopnost obdivovat a milovat veliký zázrak 20. století – SSSR, zázrak o to krásnější, že jde o zázrak lidský, dílo největších myslitelů 19. a 20. století – Marxe, Engelse, Lenina a Stalina. Dílo, jímž miliony pracujících lidí velikou myšlenku o osvobození lidstva přesadili z říše snů do říše skutečnosti.

Václav Běhounek na jedné straně žádá, aby Dobroljubov, tento vynikající filozof, tento skvělý kritik oblomovštiny, tento bojovník, „toužebně očekávající lidové povstání proti vnitřním Turkům, samovládě“ (Lenin),

byl vykázán mezi publicisty a propagandisty, na druhé straně však, aby Václav Černý byl pokládán za kritika. Ač i Běhounkovi musí být přece jasno, že Kritický měsíčník není ani Černyševského a Dobroljubův Sovremenik, ani jejich Svistok – je příznačné, že od únorových dní vyšlo již několik čísel Kritického měsíčníku, ale Černý dodnes nenašel dosti výmluvnosti, aby docela po svém zhodnotil únorové vítězství z hlediska literárního kritika a perspektiv naší literatury.

Neučinil tak. U všech všudy, jaké je tedy poslání kritikovo? Nač ty potměšilé Běhounkovy narážky na svobodu slova? Černý nikdy neměl co říci k velkým otázkám doby. Tak jako se před desíti lety připojil ochotně k provokační trockistické antisovětské akci, když bylo naopak třeba všemi silami pracovat pro šíření důvěry k SSSR, jedinému důslednému bojovníku proti fašismu – tak po válce nikdy nevynechal báječnou a nenamáhavou příležitost vyslovit se pro svobodu umění – a proti komunistům, a být potom nadšeně citován všemi nejreakčnějšími novinami.

Sklep ze slonoviny

Julius Fučík napsal před válkou do tohoto časopisu (Tvorba 13, 1938, č. 15) kritiku Kritického měsíčníku. Nemohu si odpuště, abych necitoval aspoň některé její části. Zde máme vskutku pronikavý portrét kritické osobnosti V. Černého:

„... Kritický měsíčník řídí Václav Černý, muž velkých aspirací. Je vzdělaný, mnoho četl, a může být příkladem k poznání, že šířka četby nikterak ještě nezaručuje šířku obzorů. Nestojí na hoře velkého znání, je naopak zavalen papírem a nevidí za hranice své knihovny. Je to zcela patrně proto, že tento muž, který by chtěl být velkým kritikem, nemá kritického ducha, který je duchem života. Svým poměrem k literatuře se blíží spíše podobě předsedy tiskového senátu než podobě kritického soudce. Je právě tak netvořivě suchý, jako nekriticky důvěřivý k svědeckým výpovědím básníků, které nedovede slyšet přímo, a v jejichž přímé řeči se nevyzná...“

... Předseda tiskového senátu je pohoršen »automatickými říkankami« Vítězslava Nezvala. Kritik v nich zaslechne rytmus kouzelných dětských her, *i v nich* uvidí konkrétnost básnickových představ, *i v nich* pozná lidové kořeny Nezvalovy básnické tvorby, a to mu ovšem řekne mnoho o celém Nezvalovi.

I podle palce poznáš obra. A nemůže být ovšem kritikem, komu už palec překáží v rozhledu...“

Zde Fučík neobyčejně bystře vystihuje tu studenou, suše analytickou podstatu kritiky Václava Černého. V dalším pak kritizuje obsah a duch

jeho časopisu. Tenkrát to byly teprve počátky Kritického měsíčníku. Ale neplatí-li Fučíkova charakteristika do slova a do písmene i dnes?

„... Svou neživotností a strnulostí je Václav Černý jako stvořen k tomu, aby ve svém Kritickém měsíčníku soustřeďoval vše, co trpí strnulostí a nedostatkem života... Úhrnem... má Kritický měsíčník tu zásluhu, že se stal výrazem úpadkových nálad té části české inteligence, která nepochopila velikou problematiku doby, nestačí na ni; utíká od ní, zavírá se do sklepa a hořekuje tam, nazývají to »bojem za svobodné umění«.

Říkám do sklepa, do zatuchlého sklepa ze slonoviny, chcete-li, protože dávný termín »věžička ze slonoviny« zní příliš krásně a příliš vznešeně pro označení útočiště těch truslivých bytostí, které frázemi o »svobodném umění« a »svobodném umělci« zakrývají svou dezerci z boje za svobodu nebo základní neschopnost boje vůbec. Heslo svobody dnes zneužívá kde kdo. Fašisté ve jménu svobody berou svobodu malým zemím, proč by zbabělci nemohli utíkat s hlasným pokřikem »Svoboda nade vše«? Kdo nechce vědět nic o třídním boji – a Kritický měsíčník velmi zdůrazňuje, že o něm nic vědět nechce – ten nechce vědět nic o skutečné svobodě vůbec, ani o skutečné svobodě umění, ten ani nemůže o ní nic vědět... Kritický měsíčník sám pečuje o to, aby své stanovisko ukázal v celé šířce jeho úpadkovosti i celou jeho vzdálenost od živého boje za svobodu. Fašismus mu není nepřitelem, proti němuž je nutno soustřediti všechny síly. Fašismus, znásilňující a vybíjející celé národy, fašismus s celým svým barbarstvím ho zajímá jen potud, pokud ho může přirovnávat ke komunismu. ... »Proti diktatuře zprava i zleva« – dobrá, podle toho poznáš měšťáka. Ale to je už specifický druh měšťáka. Přečetl si kdysi, že králíka je dobře nosit za uši, a je dosti chudý duchem, aby chytal za uši i rybu... I »ohrožovaná demokracie« je jeho nepřítel, jak to říká Kamil Bednář ve 3. čísle Kritického měsíčníku, a jak to naznačuje jeho redaktor v č. 1. A tak je tedy Kritický měsíčník s celým tím svým nekritickým zmatkem nejjasnějším příkladem měšťáckého anarchismu – »panského anarchismu«, jak říkal Lenin – anarchismu, který je skrz naskrz reakční a tím nebezpečnější skutečné svobodě, čím svobodmilovněji se tváří...“

Úkoly a poslání kritiky

I tento drobný článek na dva sloupce ukazuje, koho ztratila česká literární kritika v Juliu Fučíkovi. A zase je tu nápadná jedna věc: Běhounkovi dal na sebe Václavek mechanisticky působit vlivům „falešných a krátkodechých ideologií sovětské kritiky“, včetně trockismu, a Fučík mu z výčtu vůbec vypadl. Fučík, o němž se Štoll zmiňuje vždy vedle Václavka, tento autor znamenitých Tří studií, několika stovek divadelních

a literárních kritik a statí, které – sebrány a utříděny – vydají nejméně dva objemné svazky v edici jeho spisů – tento Fučík nějak Běhounkovi nezapadá do jeho teorie o změnách funkce kritiky. A přece jak právě oba tito čeští kritikové, Fučík a Václavek, jsou zrovna příkladem, který úplně vyvrací všechna Běhounkova sociologická „zdůvodnění“, že kritika ztratila svou původní funkci. Oba jsou především typičtí svým úsilím o *principiálnost kritiky*. Za druhé jejich práce i dnes připomínají ty úkoly, které bude muset řešit dnešní i budoucí kritika. Jedním z těchto úkolů je nesporně *souhrnné zhodnocení nových zjevů naší prózy i poezie*, spisovatelů, kteří vstupovali do literatury před nějakými deseti až patnácti lety. V tom je třeba Václavek příkladem pro soustavnost, s níž zachycoval a ustavičně doplňoval profily jednotlivých tvůrčích zjevů soudobé české literatury. A Václavek nejen soudil jejich konkrétní dílo, ale ukazoval i na ty stránky tvorby každého básníka, které je třeba rozvíjet a které je třeba potlačovat. Druhý úkol, který čeká na celou generaci nových literárních historiků, je přehodnocení celého našeho literárního dědictví, odstranění těch falešných hledisek našich starých literárně historických škol, které dosud zkreslují správný obraz naší literární minulosti a staly se již vleklou chorobou. Zde otvírají novou cestu zase Tři studie Julia Fučíka a zejména jeho nová kniha *Milujeme svůj národ*, která je příkladem, jak teprve v rukou marxisty historická věda, třeba i použitá jako aktuální bojový prostředek v podmínkách okupace, nezvrátí pranic na své vědeckosti a objektivní pravdivosti, nýbrž stává se živým dílem a nepřestává jím být ani poté, když podmínky, v nichž práce vznikala, a účel, pro nějž byla psána, tu již dávno nejsou.

Toto vše jsou dluhy, jejichž splatnost již vypršela. A jakékoli tvrzení, že je s kritikou všechno v pořádku a že naše představy o kritické osobnosti jsou individualistické, je objektivně pokusem – odvracet pozornost od naléhavosti úkolu vyrovnat tuto zadluženost co nejdříve.

Na jiném místě jsem psal o případě S. K. Neumanna v souvislosti s mlčením kritického svědomí Václava Černého. Ale což tento případ není trapným případem téměř celé soudobé české kritiky, s výjimkou statečného vystoupení Březovského v Národním osvobození? Anebo kdo vzal v ochranu Ivana Olbrachta? Vždyť kdyby úroveň pokrokové české kritiky skutečně odpovídala veliké aktivní celonárodní touze změnit a předělat od základů život – musela by se rozpoutat úplná bouře hněvu a odporu celé naší kritiky proti reprízám odporných frašek s novodobými Jakuby Malými a Pivody! Nebo – kdo z kritiků se rázně postavil proti řádění peroutkovštiny, slavíkovštiny a vůbec proti onomu obludnému kulturněpolitickému kýči, který se nakonec stal nebezpečím pro celou naši kulturu? A srovnáme-li tuto mlčelivou pasivitu, tuto specovskou uzavřenost, tuto

odbornickou výlučností – s bojovnou šíří kritické činnosti Fučíkovy, Václavkovy, Neumannovy aj. s tím, jak tyto lidi každý politický úspěch fašismu a vůbec zpátečnictví přímo elektrizoval a hnal do vrcholně bojovné kritické aktivity – pak vidíme, že výtky činěné naší dnešní kritice jsou žel opodstatněné. Stokrát má pravdu Štoll, praví-li, že to „převážně formalistické a estetické zaměření naší kritiky skrývá v sobě veliké nebezpečí pro další rozvoj naší kulturní tvorby“. Fučík, Václavek nebo Neumann dovedli vždy spojovat odbornost kritiky umělecké s velkými hnutími soudobých dějin. Dnešní kritika se však změnila v pouhé recenzentství, mělké, velmi často nedomyšlené, uspěchané a povrchní.

*

Běhounkův článek se sice v titulu táže, *co má dělat kritika*, ale celý jeho obsah je příkladem toho, *co kritika dělat nemá*. Především že nemá být nedůtklivá, že nemá být nekritická k sobě. A jestliže Běhounek v závěru svého článku poněkud popuzeně parafrázuje slova Z. Nejedlého a kritiků jako kibiců a dodává-li, že kritikům sice můžeme též říci, co se říkává o nich při hře v karty, totiž aby drželi hubu, že však „pak nesmíme očekávat, že budeme mít kritiku“ – je tato Běhounkova hra s kartami trochu šalamounská. Pokusil jsem se vylíčit, jak naše kritika většinou mlčela, když bylo třeba mluvit. Této kritice nikdo neříká, aby mlčela, zvláště má-li co říci a dovede-li to říci. Žádá se právě opak. A jakékoli podezřívavé řeči o nutnosti svobody slova jsou dnes velmi nemístné, neboť sebevětší svoboda je bez užitku pro toho, kdo mlčí.

(1948)

KRITIKA NAŠÍ NEJNOVĚJŠÍ KRITIKY

Josef Hrabák

O posledních letech by se dalo stručně říci, že se o problémech naší kritiky velmi a velmi *mnoho mluvilo*, značně mnoho se psalo – ale literárněkritická praxe postoupila celkem nevalně. Zvláště důležitou událostí